

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРИЯ

УДК 94(44)"1328/1589":94(44)(092)Мед](045)

DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2024-50-123-130>

The "Black Queen" and the end of the Valois dynasty in France

Kateryna V. Didenko

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

PhD. (History), Associate Professor (Ukraine)

e-mail: k.didenko@udpu.edu.uaORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8406-173X>

Abstract.

The purpose of the article is to analyze the activities of Catherine de' Medici during the reign of her minor sons in France, to determine the queen's influence on domestic and foreign policy. **The research methodology** is conditioned by the use of methods of analysis and synthesis, induction and deduction, as well as the historical-typological method and the principles of objectivity and historicism. **The scientific novelty** consists in reflecting the influence of Catherine de Medici's childhood and environment on the formation of her personality and further life path. **Conclusions.** Catherine de Medici is an ambiguous and sinister figure in French history, she was credited with many cruel deeds, in particular, accusations of organizing Bartholomew's Night. Considering the relatively small amount of information about this historical person, many myths have formed around her. But it is worth noting that the loss of parents, wandering, and threats had a great influence on the formation of Kateryna's personality. The humiliations she experienced made her broken and merciless in the struggle for her own success in life and the success of her children. The pursuit of crowns became the meaning and horror of her existence. Fate has determined the queen's character and behavior since childhood, and the desire to survive at any cost and reign became the meaning of her life. But because of her limited, middle-class mind, Catherine could not fulfill the tasks that France faced during her reign in time and accordingly.

Key words: Catherine de' Medici, Huguenots, Catholics, Civil War, Bartholomew's Night.

«Чорна королева» та кінець правління династії Валуа у Франції

Катерина Діденко

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

кандидат історичних наук, доцент (Україна)

e-mail: k.didenko@udpu.edu.uaORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8406-173X>

Анотація.

Метою статті є аналіз діяльності Катерини Медичі під час правління її неповнолітніх синів у Франції, визначення впливу королеви на внутрішню та зовнішню політику. **Методологія дослідження** зумовлена використанням методів аналізу та синтезу, індукції та дедукції, а також історико-типологічного методу та принципів об'єктивності й історизму. **Наукова новизна** полягає у відображенні впливу дитинства та оточення Катерини Медичі на формування її особистості та подальший життєвий шлях. **Висновки.** Катерина Медичі є неоднозначною та зловісною фігурою у французькій історії, їй приписували чимало жорстких діянь, зокрема, звинувачень в організації Варфоломійської ночі. Зважаючи на відносно невеликий обсяг інформації про цю історичну особу, навколо неї сформувалось багато міфів. Але варто зауважити, що на формування особистості Катерини мали великий вплив втрата батьків, поневір'яння, погрози. Пережиті приниження зробили зламаною та нещадною у боротьбі за власний життєвий успіх та успіх своїх дітей. Гонитва за коронами стала сенсом і жахом її буття. Доля з дитячих років визначила характер та поведінку королеви, а бажання вижити за всяку ціну і царювати стало сенсом її життя. Але через свій обмежений, міщанський розум Катерина не могла вчасно та відповідно виконувати ті завдання, як поставали перед Францією у період її правління.

Ключові слова: Катерина Медичі, гугеноти, католики, Громадянська війна, Варфоломійська ніч.

Постановка проблеми. Жінки складають половину людству. Проте незалежно від верстви, культури чи періоду історії жінки перебували на другорядних щодо чоловіків ролях,

а їхнє соціальне становище і можливості в першу чергу визначалися статусом чоловіків, яким ті були приналежними. Жінка здебільшого була усунутою від влади, доступу до знань та ресурсів, тому її життя минало непоміченим і недооціненим. На сторінках історії записано імена небагатьох жінок, тих, кому вдалося завдяки своїм винятковим здібностям, але часто всупереч обставинам, увійти в історію. Всі ми знаємо про царицю Клеопатру, полководця Жанну д'Арк, королеву Єлизавету чи Анну Ярославну. Проте на сторінках історії є чимало інших жіночих імен, які, незважаючи на всі перешкоди, намагалися досягнути своїх цілей. Однією з тих, кого вважають однією з найзнаменитіших правительок Європи та однією з найзнаменитіших жінок, була французька королева Катерина Медичі. Егоїстична, владолюбна, жорстока вбивця, честолюбна лицемірка, хитра інтриганка – це також все про неї. Історики охрестили її «Чорною королевою», оскільки Катерина Медичі є найбільш неоднозначною і зловісною фігурою французької історії. Доля з дитячих років визначила її характер та поведінку, а бажання вижити за всяку ціну і царювати стало сенсом життя.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Про життя та діяльність Катерини Медичі написано не так багато історичних праць. Одним з джерел, звідки ми можемо дізнатися про життя королеви є мемуари П'єра де Бурдейля, сеньйора де Брантома (1998), що за часів Катерини був хроністом придворного життя. Звичайно, що описи діяльності королеви є дещо суб'єктивними, але безперечно дають гарну картину її правління. Також П'єр де Бурдейль був безпосереднім свідком Релігійних воєн у Франції, про що також розповідає у своїх мемуарах.

Королева ризикувала зникнути з народної пам'яті, якби її дуже вчасно не врятувала від забуття таємниця дивовижної особистості. Романісти та популярні письменники до своєї вигоди використали образ Катерини: Оноре де Бальзака, Проспер Меріме, Понсон дю Террайль, Олександр Дюма, Ежен Сю та Мікеле Дзевако та інші. У своїх творах письменники зображували Катерину різною – загадковою, мстивою, чарівною, турботливою матір'ю, жорсткою, але в неодмінній жалобі... Цій літературній традиції продовжує слідувати історик Філіп Ерланже: «Коротконога, округла, дуже товста, з випуклими очима, мертвенно-блідим обличчям, хижим ротом, чудовими ногами і руками. Її погляд може вселяти жах, а її посмішка невимовно зваблива... Поверх всього цього – незмінна жалоба. Так вона створила свій образ в очах сучасників та майбутніх поколінь» (Філіп Ерланже, 2012). Ці романізовані спогади про Катерину досить точно відтворюють культурні цінності, спільні всім французів її епохи.

А от Фернан Бродель (2017) зображує Катерину у повній відповідності до міфу: «Флорентійка, наскільки хитра, настільки і розважливо жорстока, відчужена від усього: одного її руху достатньо, щоб усе навколо змінилося – так перекидається корабель при найменшому навантаженні».

Образ прекрасний – королева-мати, яка у шторм керує кораблем Франції. Образ, уже давно переповнений легендами та фактами, став ще більшим після чверті століття наукових пошуків.

Мета статті – аналіз діяльності Катерини Медичі під час правління її неповнолітніх синів у Франції, визначення її впливу на внутрішню та зовнішню політику.

Виклад основного матеріалу. Катерина Медичі походила з роду впливових флорентійських політичних діячів. Клан Медичі був дуже заможним, тому завдяки своїм статкам впливав на політичну картину Європи. З дитинства Катерина стала ставкою в дипломатичній грі своїх родичів, оскільки була останньою з колись могутнього роду Медичі.

Батьки Катерини Медичі – батько Лоренцо II Медичі герцог Урбінський та французька принцеса з династії Бурбонів Мадлен де Ла Тур-д'Овернь, герцогиня Урбіно – рано померли. Мати через 2 тижні після пологів від пологової лихоманки, а батько – через 6 днів після дружини від туберкульозу легень та ускладнень сифілісу.

Під час хрестин дівчинка отримала ім'я Катерина Марія Ромола. Катерина – це було одне з імен графині та Катериною звали прабабку по батьківській лінії. Марія – це друге ім'я, було дане на честь Діви Марії, якій присвячувалась субота, день хрестин. Третє ім'я Ромола – мали благородні флорентійки в пам'ять про Ромула, який заснував колицу Флоренції – Ф'єзоле (Балакин В., 2012, с.34).

Після смерті батьків дівчинку на виховання взяли тітки з дому Медичі. Дитина не бідувала, жила серед садів Медичі, навчалася у бібліотеці Лоренцо Чудового, вчила мови. Особливо навчання не йшло на користь майбутній королеві. Можливо, давалась взнаки сирітська доля.

Коли їй виповнилося 10 років, у Флоренції відбулося чергове повстання проти Медичі. Повстанці оголосили, що схоплять Катерину та її зведеного брата Алесандро та розправляться з ними. Ватажки навіть обговорювали питання, що зробити з Катериною: повісити чи віддати до будинку розпусти. Дівчинку врятував французький король Франциск I, що на той час користувався великим авторитетом, й бунтівники не хотіли з ним зв'язуватися.

Франциску I вдалося вивезти Катерину та сховати в монастирі, де й вона провела три роки, вивчаючи історію, латину, математику, музику. Саме у цей час виявилася її пристрасть до астрології та магії (Антюхіна-Московченко В.Н., 1986, с.98).

Однак монастир виявився не надто надійним притулком. У Флоренції відбувся черговий переворот, а нові правителі оголосили, що візьмуть Катерину в заручниці на випадок, якщо Медичі рватимуться до влади. Тоді Катерина, обрізавши волосся та переодягнувшись у чернечий костюм, верхи на коні втекла від переслідувачів. З приводу того, що трапилось, вона сказала: «Якщо мене схоплять, нехай бачать, що ці нечестиві роблять з черницями».

У 1531 р. правителем Флоренції став зведений брат Катерини, бастард Алесандро. В цей час і народний настрій змінився: ще недавно всі ненавиділи Медичі, а тепер захотіли повернути. Проте про Катерину мови не йшлося, адже жіноче правління виключалося. Їй надають титул герцогині Урбіно та почесне місце при дворі Медичі.

Коли Катерині виповнилося 14 років, довкола неї почався торг, оскільки для тогочасної Європи 14 років для дівчинки – це вже досягнення шлюбного віку, і Катерина стала, як і інші дівчата з аристократичних родин «династичним товаром». Двір Медичі розглядав майбутній союз Катерини як ще один спосіб закріпити свою владу. Папа Римський Климент VII (Джуліо Медичі), що також походив з цієї родини, потребував союзу з Францією, яка, як і вони суперничала з імперією Габсбургів. Тому ставку було зроблено на французький шлюб. Нареченим Катерини став Генріх – другий син короля Франциска I. За нареченою було обіцяно гарний посаг – кілька італійських міст (История Франции, 1974, с.167). Варто відзначити, що Папа Римський так і не передав їх своїм французьким родичам.

Катерина прибула до французького двору майже зовсім без посагу, про що Франциск I говорив потім: «Дівчинка приїхала до мене зовсім голою» (Брантом, 1998, с. 123). Це означало, що не лише без посагу, а й за паризькими поняттями – убого одягнена, без дорогих прикрас. До того ж наречена була невеликого зросту, дещо повненька та не дуже приваблива, ще й робила неправильні наголоси у французьких словах. Шлюб для Катерини став черговим потрясінням. З дитинства звикла бути непомітною, а у французькому дворі вона потрапила під приціл глузувань. До речі, саме Катерина ввела у французькому дворі моду на підбори. Вона носила виготовлені у Флоренції туфлі на високих підборах, щоб приховати свій малий зріст.

Пишне весілля зіграли в Марселі, бенкетували 34 дні, після чого Катерина кілька років жила при французькому дворі без найменших перспектив стати королевою. А найгірше виявилось те, що вона не мала дітей, а це для королівської родини було одним з ключових питань. А от у її чоловіка Генріха була вже дитина від коханки Діани де Пуатьє, що познайомились у 1525 р., коли після розгрому французів у битві при Павії в ході Італійських воєн, шестирічний Генріх був відправлений замість батька заручником до Іспанії. На той час це було звичною практикою. Коли Генріха садили на корабель, Діана де Пуатьє, на той час 25-річна придворна пані, поцілувала хлопчика. Поцілунок дорослої красуні так потряс Генріха, що через багато років і вже в дорослому віці він став коханим Діани (Клулас І., 1997, с.243). Становище цієї жінки було настільки міцним, що навіть обговорювалася можливість розірвати шлюб Генріха з Катериною Медичі. І, враховуючи, що Генріх за Катериною не отримав ні посагу, ні спадкоємця, то й Франциск був згодний на це погодитися.

У 1544 р., коли король Франциск вже збирався звернутися до папи римського з питанням розлучення, Катерина народила сина – майбутнього короля Франциска II. Вважається, що перемогти безплідність їй допоміг лікар та астролог Нострадамус, у якого вона лікувалася. І починаючи з цього моменту, вона протягом 12 років постійно народжувала дітей (Брантом, 1998, с. 169).

У 1536 році помирає старший брат Генріха Франциск, спадкоємець престолу. Тоді серед французьких придворних ходили чутки, що Катерина Медичі отруїла того, хто заважав їй стати королевою. Чутки були пов'язані з тим, що саме Медичі подала води дофіну, коли той після гри в м'яч попросив пити. За офіційною версією, вода була дуже холодною, Франциск застудився та помер. Але очевидним є те, що смерть Франциска відкрила дорогу до престолу його меншому братові – Генріху, чоловікові Катерини Медичі. Так, Генріх у 1547 році став королем, а Катерина – королевою Франції (Мишле Ж., 1860, с.201).

Під час коронації всі помітили, що Генріх II дивився не на Катерину, свою королеву, що стояла поруч, а на Діану де Пуатьє. Ставши королем, Генріх майже увесь свій вільний час проводив з фавориткою і лише перед сном заходив до Катерини, щоб побажати доброї ночі. І більше – король бажав, щоб його дружина дружила з коханкою, що стало ще одним потрясінням у житті жінки.

У 1559 році Генріх II загинув на лицарському турнірі, коли уламки списа потрапили йому в око. Королем стає малолітній Франциск II, а Катерина – його регентом і фактично очолює Францію та тривалий час визначатиме її зовнішню та внутрішню політику.

Одвовівши, Катерина назавжди одягнулась у чорне. На її одязі була вишита емблема – зламаний спис, а девізом стали слова – «Ось від цього мої сльози та біль» (Брантом, 1998, с. 154). Чи кохала королева Генріха? Достеменно ми цього не знаємо, проте в жалобі за королем залишалась до кінця свого життя.

Цікаво, що після смерті свого чоловіка Катерина не розправилась з суперницею, а навіть залишила їй її володіння. Це може свідчити про те, що її жорстокість та злочинність є дещо перебільшеними.

Тим часом Франція наближалася до жахів Варфоломіївської ночі. Протягом 34 років у країні пройшло 9 громадянських релігійних воєн, а Франція виявилася розколота надвоє – більш багата купецька південна та південно-західна Франції з центрами в Ла-Рошелі та Пуатьє, що підтримувала прихильників реформи церкви (гугенотів), та північна, північно-східна й центральна частини, що залишалися католицькими територіями. У 1560-х роках між католиками і гугенотами постійно відбувалися сутички (Антюхина-Московченко В.Н., 1986, с.184).

Близько року престол займав Франциск II, проте хлопчик мав слабе здоров'я, часто хворів і тому фактично Францією керувала його мати Катерина Медичі. У короткий період цього правління відбулася так звана амбуазська змова 1560 року. Це була спроба захопити Франциска в полон та змусити його віддалити від себе братів Гізів, які мали неабиякий вплив на королівський двір. Однак про плани стало завчасно відомо, і королівський двір сховався Амбуазі – місті, що стоїть на Луарі та є серцем всієї Франції. Змовники вирішили ризикнути, але їх спроба провалилася, заколот було придушено.

Це послужило приводом для хвилі гонінь на протестантів. Над гугенотами вчинили жахливу розправу – їх вішали у вікнах замків та палаців, страчували практично без суду. Лідери гугенотів Антуан де Бурбон і Людовик Конде також були заарештовані та звинувачені в організації змови. Їх врятувало лише те, що за них заступилася мати короля Катерина Медичі у грудні 1560 року, яка, як і багато аристократів за її спиною, була помірною у релігійному питанні і намагалася досягти компромісу між католиками і гугенотами.

Після такого напруження релігійна політика стала м'якшою, що підтримав і король Франциск II, та були відпущені всі ув'язнені за віросповіданням. З часів Генріха II це було перше послаблення, а в травні 1560 року було видано підписаний Франциском едикт, що надавав певні релігійні послаблення, вперше заговорили про свободу совісті (Артеменков М.Н., 2005, с.28).

У квітні королева-мати оголосила канцлером Франції Мішеля де Опиталю, що був відомим державним службовцем, поетом і гуманістом епохи. Письменник видавав вірші латиною, в яких слідував античному Горацию. Його батько колись служив Шарлю де Бурбону. Толерантний Мішель почав проводити політику терпимості. Для діалогу між ворогуючими конфесіями у 1560 році Катерина ініціювала скликання Генеральних штатів (вперше за 67 років), які проте не відбулися за сценарієм королеви, а ще й загострили соціальні суперечки – дворяни запропонували обмежити прибутки церкви, городяни вимагали обкласти податками дворян. Катерина розгубилася, адже все це було дуже радикально та революційно, тому зрештою, вона просто розпустила Генеральні Штати (Артеменков М.Н., 2005, с.32).

У 1561 р. королева влаштувала диспут між кальвіністами та католиками – конференцію в Пуассі, що стала зустріччю століття. З промовою про таїнство причастя виступив ідеолог кальвінізму Теодор де Беза, який виступив з доповіддю та виклав свої думки щодо реформування католицької церкви. У католиків у момент меси, коли священик заходить за віктар, вино та хліб перетворюються на Тіло та Кров Христа. Цей обряд викликав обурення прихильників Реформації. Де Беза пояснював: «Жертва Христа була принесена один раз, смак хліба і вина є лише спогадом про останню трапезу і жертву. Це символ» (Артеменков М.Н., 2005, с.30). Але католики продовжували наполягати на тому, що таїнство причастя слід розуміти буквально. Конференція не вдалась.

Наприкінці 1560 року у вусі короля Франциска II раптово утворився абсцес, що послужив причиною виникнення гнійного менінгіту, а 5 грудня 1560 року 16-річний монарх від цього помер в Орлеані. На престол зійшов наступний син Генріха II, Карл IX, й одразу оголосив, що правитиме разом із матір'ю й у всьому радитиметься з нею. Таким чином, влада так і залишилась в руках Катерини.

Королева писала до дочки Єлизавети, виданої заміж за Філіпа II, короля Іспанії: «Вас запевняють у тому, що я не зможу керувати державою, і що бог, і світ будуть незадоволені мною. Але бог свідок: я вважаю справою честі зберегти свою владу не для себе, а в інтересах королівства, та для блага всіх Ваших братів» (Брантом, 1998, с.345).

Одним з плюсів політичної діяльності Катерини було те, щоб прилаштувати всіх своїх хлопчиків королями, а дівчаток – королевами. Вона вела нескінченні переговори про династичні шлюби. Королеві здавалося, якщо поріднитися з правлячою династією Іспанії, де

багато католиків та з Німеччиною, де великий вплив протестантів, то це стане вирішенням проблеми релігії у самій Франції. Здавалося, що справжніх інтересів Франції вона не розуміла, тому припинити громадянську війну не могла. Країні просто пощастило, що через деякий час влада дісталася та життєлюбному Генріху Наваррському.

А поки що гугеноти в злих памфлетах ганьбили «товсту купчиху», як вони називали королеву. Що вона могла протиставити цьому? Близьк двору. Вона хотіла, щоб усі бачили, що у Франції все гаразд, що тут веселяться та танцюють. Звичайно, що це була злочинна позиція по відношенню до свого народу. Бо замість того, щоб знайти реальні рішення з вирішення соціальних та релігійних питань, влаштовувалися незліченні бали, маскаради, ставилися комедії. При дворі допускалася велика вільність вдач, що дратувало і католиків, і кальвіністів. Французи, які ще пам'ятали гідних правителів, таких як Франциск I, були в жаху від королеви Катерини. У гугенотських памфлетах про неї відгукувалися не інакше як: «іноземка, що живила ворожнечу і злобу до кожного», «спадкоємиця купецького роду, що піднялася завдяки лихварству», «вихована в прихильності до безбожжя», «купчиха», «товстуха» (Антюхина-Московченко В.Н., 1986, с.202).

Амбаузький едикт не задовольнив нікого і насилу втілювався в життя. Заборона на відправлення протестантського культу в містах, враховуючи той факт, що в багатьох містах і провінціях гугеноти становили більшість, просто не могла легко прижитися.

У березні 1564 року королева-мати, щоб показати короля народу і країну королю, організовує так звану Велику подорож Францією. Ще однією ціллю подорожі було прагнення умиротворити королівство, тому маршрут проклали через його найгарячіші точки – починаючи з Сансе (Бургундія) та Труа (Шампань) (Дейвіс Н., 2001, с.567).

30 квітня 1564 року королівський кортеж прибув до Лотарингії і протягом 1-9 травня перебував в Бар-ле-Дюк. Карл Лотаринзький і його дружина Клод, сестра Карла IX, якраз хрестила свого сина Генріха й в хрещенні батьки запросили двох королів – французького Карла та іспанського Філіпа. І хоч останній не був особисто присутній на хрещенні, однак це було спробою встановити мир з Іспанією.

Після Лотарингії маршрут королівського кортежу проліг через Ліньї-ан-Барруа, Діжон, Макон, Руссільйон, Валанс та Авіньйон. У Салон-де Прованс королева-мати зустрічалась з астрологом Нострадамусом (История Франции, 1974, с.212).

Загалом, можна сказати, що умиротворення Провансу вдалось. Лангедок юний король проїхав через Монпельє, Нарбонн, Тулузу. У протестантських містах його зустрічали шанобливо, але стримано, та й католицькі Тулуза і Бордо виявилися більш спокійними.

14 червня 1564 року королівський кортеж заїхав в Байонну, де Катерина Медичі переслідувала дві мети: побачитися з Єлизаветою, іспанською королевою та своєю дочкою, та укласти договір з Іспанією. З дочкою Катерина зустрілась, але договір не вдалось укласти (Леони Ф., 2012, с.134).

У липні двір знову перетнув Гасконь, а в серпні-вересні – Шаранту. В цих регіонах з протестантською більшістю перемир'я було вкрай крихким, і протестанти неохоче підпорядковувалися Амбаузькому едикту. Але тим не менш, короля зустрічали з найбільш можливою лояльністю. Єдині негаразди відбулися в Ла-Рошелі, де протестанти висловили невдоволення, і в Орлеані, де приїзд короля зустріли вуличні заворушення (Ададуров В., 2002, с.380).

У грудні 1565 року король зупинився в Мулені, де зупинка стала найтривалішою в ході королівської подорожі Францією – 91 день. Саме тут було вирішено ініціювати проведення реформ, за пропозицією Мішеля де Опиталю було прийнято Муленський едикт, що стверджував невідчужуваність королівського домену.

У червні 1566 року в Пам'є відновилися релігійні заворушення – протестанти взяли в облогу католицькі церкви, у відповідь католики відповіли терором, вбивши 300 кальвіністів у Фуа.

У серпні 1567 року протестанти розробили план викрадення короля та королеви-матері. 24 вересня Карл і Катерина Медичі втекли до Мо.

Але заворушення продовжувалися, 29 вересня деяких високопоставлених католиків вбили в Німі та інших містах Лангедока. Протестантські війська на чолі з Людовиком Конде та Гаспаром де Коліньї дійшли до Парижа. Однак протестантів було зупинено в листопаді під Сені-Дені, Жарнаке та Монконтуре. А 23 березня 1568 року Конде і Катерина Медичі підписали договір в Лонжумо та підтверджено мирним договором у Сен-Жермені у 1570 році (Антюхина-Московченко В.Н., 1986, с.178).

У дипломатичному плані Карл IX зблизився з Священною Римською імперією та Англією. При дворі говорили про його можливий вступ на імператорський трон, що було пов'язано з його одруженням з Єлизаветою Австрійською, дочкою Максиміліана II, імператора Священної Римської імперії.

В цей час відбулися події, що мали безпосередній вплив на рішення влаштувати різну напередодні Варфоломіївської ночі. Нездатна висунути якусь ідею, крім танців і маскарадів, Катерина дуже боялася втратити необмежений вплив на сина-короля. Адже йому йшов уже 21-й рік, король згідно законодавства ставав повнолітнім і в королеві-регентші вже не мав би потреби. І в цей час ще й поряд з ним з'явилася сильна постать – адмірал Гаспар де Коліньї, граф, ветеран Італійських воєн, гугенот. Він багато чого пережив, побував в іспанському полоні, намагався заснувати французькі колонії у Бразилії та Флориді. Де Коліньї з 1569 був вождем французьких гугенотів. Воїн, овіяний славою, справив незабутнє враження на Карла IX, який виховувався без батька і страждав від нестачі чоловічого впливу. Звичайно, що ніякий проповідник не навернув би Карла в гугенотську віру, але воїн, герой, мандрівник – це зовсім інше.

Восени 1571 року адмірал Гаспар де Коліньї зустрічався з королем протягом декількох днів, про що спілкувався з королем у приватних розмовах було невідомо (Артеменков М.Н., 2005, с.31).

Катерина смертельно злякалася. За роки, проведені у Франції, королева патологічно полюбила владу. І раптом – Коліньї, який справив враження на короля, й безперечно мав усі можливості отримати на нього вплив та усунути Катерину від влади. Ненависті, як такої, до кальвінізму Катерина не відчувала, але ділитися владою вона ні з ким не збиралася. Тому королева-мати найняла вбивцю, щоб усунути потенційного суперника. Замах на Коліньї відбувся 22 серпня 1572 року, за два дні до Варфоломіївської ночі, та фактично не вдався – наймач легко поранив адмірала в руку. Королева урочисто відвідала постраждалого й особисто переконалась, що рана не є небезпечною. Існує думка, що саме це вплинуло на її рішенні підтримати Гізів у тому, що з гугенотами треба розправитися по-військовому. Боячись повстання, Карл IX за порадою матері та радників дав згоду на ліквідацію лідерів протестантів (Андрєєва С.С., 2008, с.334).

Все було організовано під виглядом святкування весілля однієї з дочок Катерини Медичі, Маргарити, та Генріха Наваррського. Катерина, як завжди, оголосила, що цей шлюб буде дуже корисним: Маргарита – вірна католичка, Генріх – кальвініст, тому питання віри буде вирішено по-сімейному.

На весілля до Парижа прибуло багато гугенотів – здебільшого, це були багаті люди з півдня Франції.

Один із Гізів обіймав посаду префекта Парижа. За його наказом на будинках, де зупинилися місцеві та приїжджі кальвіністи, намалювали білі хрести, яких у темряві видно дуже добре. Стражникам, що стежили за порядком у місті, було віддано розпорядження не перешкоджати погромникам. У ніч на 24 серпня 1572 р., у свято Варфоломія, на вулицях Парижа з'явився розлючений народ, що під ранок кинувся на розправу з гугенотами. Події, прозвані Варфоломіївською ніччю, призвели до загибелі тисяч гугенотів у Парижі та інших великих містах Франції – Орлеану, Труа, Руану, Тулузе, Бордо. Рішуче налаштований утримати порядок, король наказав припинити кровопролиття починаючи з ранку 24 серпня, але численні заклики до спокою раз за разом були порушені.

Вранці після Варфоломіївської ночі Катерина вийшла на вулиці Парижа, виразила скорботу. Нічого принципово важливого вона сказала, звинуватила гугенотів, що не треба було вимагати суду над тими, хто робив замах на Коліньї, оскільки саме це й викликало безчинства збудженого натовпу. Але було б неправильно говорити, що Катерина вийшла із подій цієї ночі переможницею. Ця трагедія стала поворотною точкою в правлінні Карла IX. Нехтування Сен-Жерменським едиктом і безчинність, що коїло королівське оточення, вщент знищили будь-яку довіру до королівської влади з боку гугенотів. На тривалий час було покладено край і спробам мирного співіснування, монархія остаточно вступила на шлях повного викорінення протестантизму. Утворилася Кальвіністська ліга, проти неї виступала Католицька ліга. Країна майже юридично розділилася на дві частини. Війна йшла вже між двома арміями з ще більшою запеклістю. Народна ворожість до Катерини також зростала (Артеменков М.Н., 2005, с.31).

Абсолютна влада, яка дісталася Катерині Медичі стала великою бідою для французів. Адже цю жінку не цікавило ніщо, крім збереження позицій – власної та своєї сім'ї.

Здоров'я короля Карла IX завжди було слабким. Він часто і тривало хворів на різні захворювання, і трагічні події Варфоломіївської ночі вплинули на стан здоров'я короля. Змова, що назріла проти нього та королеви-матері, з метою посадити на трон Франциска (Франсуа) Алансонського, ще більше підірвала здоров'я монарха. Він відбув до Венсенського замку, де зліг від хвороби та помер 30 травня 1574 року, не доживши місяця до свого двадцять четвертого дня народження (Антюхіна-Московченко В.Н., 1986, с.297).

Після раптової смерті Карла IX на престол зійшов улюбленець матері Генріх III. На той час він уже був королем Польщі, але відмовився від польської корони на користь французької.

Громадянська війна у Франції продовжувалась. Але Генріх III виявився досить розумний, щоб розуміти всерйоз загрозу війни та потребу у примиренні. Він зблизився навіть із родичем королівського будинку Валуа Генріхом Наваррським з роду Бурбонів, який став на чолі кальвіністської опозиції. Щоб виявити свою підтримку протестантам, у 1588 р., під час католицького бунту у Парижі, король наказав стратити братів Гізів – вождів католицької партії, організаторів Варфоломійської ночі (Брантом, 1998, с. 385).

Яким же був фінал життя Катерини Медичі? Бачачи, як один за одним йдуть з життя її короновані сини, подивувалися, що вона зрештою просто збожеволіла, наприкінці свого життя оголосивши себе королевою Португалії. Коли у 80-х роках XVI ст. португальська династія перервалася, оскільки король Себастьян загинув під час походу в Марокко, не залишивши спадкоємців, за трон йшла боротьба між кількома претендентами. Катерина заявила, що знайшла документи, за якими є прямою спадкоємицею португальського роду. Катерина направила французьку флотилію до Португалії, щоб відстояти свої права, проте французи зазнали нищівної поразки біля берегів Іспанії. Це означало остаточний крах задумів Катерини. Вона померла 5 січня 1589 р. в одній з своїх численних поїздок по Франції. Смерть її була раптовою, але зовсім не підозрілою. На той час їй вже було 70 років, достатньо похилий вік у ті часи (Леони Ф., 2012, с. 450).

Після смерті матері Генріху III залишалося жити кілька місяців. Проклятий папою римським через вбивство Гізів, він був смертельно поранений католицьким фанатиком Жаком Клеманом. Вмираючи, король заповів трон Генріху Наваррському. Саме той у Нантському едикті 1598 зробив вирішальний крок до припинення релігійних воєн: дозволив усім молитися так, як вони вважають правильним.

Зі смертю Генріха III згас рід Валуа, до якого належали діти Катерини та Генріха II.

Висновки. Прах Катерини Медичі перенесли до паризького абатства Сен-Дені. Наприкінці XVIII століття, під час Великої французької революції, її останки були скинуті в загальну могилу. А в наступному столітті талановитий письменник Олександр Дюма вдягнув історію Франції в захоплюючу романічну форму. Катерину Медичі він зобразив безперечною лиходійкою, але навіть у нього вона квочка, одержима турботою про своїх дітей, що цілком відповідає дійсності.

Подробиці життя Катерини Медичі роблять її образ складнішим, ніж створений навколо неї міф. Пережиті приниження зробили її зламаною та нещадною у боротьбі за власний життєвий успіх та успіх своїх дітей. Гонитва за коронами стала сенсом і жахом її буття. А її обмежений, міщанський розум ніяк не відповідав завданням, що стояли перед Францією в час її життя та правління.

Подяка. Висловлюю щирі вдячності членам редколегії журналу за консультації, надані під час підготовки статті до друку.

Фінансування. Автор не отримала фінансової підтримки для дослідження та публікації статті.

Джерела та література:

Ададуров, В. (2002) *Історія Франції. Королівська держава та створення нації (від початків до кінця XVIII століття)*. Львів: Видавництво УКУ, 412 с.

Андрєєва, С.С. (2008) Варфоломійська ніч в художніх творах, навчальній і науковій літературі: проблема співвідношення образів. *Південний архів. Сер.: Історичні науки*. 2008. Вип. 28-29. С. 332-336. // URL: http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/123456789/3855/1/18.Pain_2008_28-29_39.pdf

Антюхина-Московченко, В.Н. (1986) *История Франции 1870–1918*. М., 412 с.

Артеменков, М.Н. (2005) Религиозная политика королевского двора накануне Религиозных войн во Франции (1561 – 1562). *Ретроспектива: Всемирная история глазами молодых исследователей*. 2005. № 1. С. 26– 34. // URL: http://prussia.online/Data/Book/ba/balti-ugo-vostochnoypribaltiki-xii-xiii-vv/retrospektiva_1.pdf.

Балакин, В. (2012) *Екатерина Медичи*. // URL: <https://www.e-reading.club/bookreader.php/1017145/Balakin>

Брантом, М. (1998) *Галантные дамы*. М.: Республика, 463 с. // URL: https://royallib.com/book/brantom_per/galantnie_dami.html

Гюстав Ле Бон. (2021) *Психологія натовпу*. К.: Андронум, 138 с.

- Дейвіс, Н. (2001) *Європа. Історія* / Пер. з англ. П. Тарашчук, О. Коваленко. К.: «Основа», 1463 с.
- История Франции: в 3 т. / под ред. А. З. Манфреда. (1974) Т. 2. М. 562 с.
- Клулас И. (1997). *Екатерина Медичи*. М.: Дрофа, 483 с.
- Леони, Ф. (2012) *Екатерина Медичи* // URL: <https://www.e-reading.club/book.php?book=1026403>
- Мишле, Ж. (1860) *История Франции в XVI в.* СПб. М., 525 с.
- Плешкова, С. Л. (1994). *Екатерина Медичи. Черная королева*. М.: Дрофа, 573 с.
- Фернан Бродель (2017). *Ідентичність Франції в 3-х книгах*. Книга 3./ Пер. з фр. Світлани Глухової. К.: Вид-во Жупанського, 504 с.
- Фернан Бродель. (1997). *Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм XV-XVIII ст..* В 3-х т. Т.1 пер. з французької Григорія Філіпчука. К.: «Основа», 486 с.
- Філіп Ерланже (2012) *Філіп III. Останній з Валуа* // URL: <https://readli.net/chitat-online/?b=308410&pg=1>

References:

- Adadurov, V. (2002) *Istoriia Frantsii. Korolivska derzhava ta stvorennia natsii (vid pochatkiv do kintsia XVIII stolittia)*. [History of France. The royal state and the creation of the nation (from the beginning to the end of the 18th century)] Lviv: Vydavnytstvo UKU, 412 s. [in Ukrainian].
- Andriieva, S.S. (2008) Varfolomiivska nich v khudozhnikh tvorakh, navchalnii i naukovii literaturi: problema spivvidnoshennia obraziv. [Bartholomew's night in works of art, educational and scientific literature: the problem of the relationship of images]. *Pivdennyi arkhiv. Ser.: Istorychni nauky*. 2008. Vyp. 28-29. S. 332-336. // Elektronnyi dostup: http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/123456789/3855/1/18.Pain_2008_28-29_39.pdf [in Ukrainian].
- Antiukhina-Moskovchenko, V. N. (1986) *Istoriia Frantsii 1870-1918*. [History of France 1870–1918]. М 412 s. [In Russian].
- Artemenkov, M. N. (2005) Religioznaia politika korolevskogo dvora nakanune Religioznykh voyn vo Frantsii (1561–1562). [Religious policy of the royal court on the eve of the Wars of Religion in France (1561-1562)]. *Retrospektiva: Vsemirnaia istoriia glazami molodykh issledovatelei*, 2005. 1 S. 26 - 34 // URL: http://prussiaonline.com/Data/Book/ba/balti-ugovostochnoypribaltiki-xii-xiii-vv-retrospektiva_1.pdf [In Russian].
- Balakin, V. (2012) *Ekaterina Medichi*. [Ekaterina Medici] // URL: <https://www.e-reading.club/bookreader.php/1017145/Balakin> [In Russian].
- Brantom, M. (1998) *Galantnye damy*. [Gallant ladies.]. М.: Respublika 463 s. // URL: https://royallib.com/book/brantom_per_galantnie_dami.html. [In Russian].
- Devis, N. (2001) *Yevropa. Istoriia* [Europe. History] / Пер. з англ. П. Тарашчук, О. Коваленко. К.: «Основа», 1463 с. [in Ukrainian].
- Fernan Brodel (2017) *Identychnist Frantsii v 3-kh knyzhakh*. [The identity of France in 3 books.] Knyha 3./ Пер. з фр. Світлани Глухової. К.: Вид-во Жупанського, 504 с. [in Ukrainian].
- Fernan Brodel. (1997) *Materialna tsyvilizatsiia, ekonomika i kapitalizm XV-XVIII st.* [Material civilization, economy and capitalism of the XV-XVIII centuries] V 3-kh t. T.1 per. z frantsuzkoi Hryhorii Filipchuka. К.: «Основа», 486 с. [in Ukrainian].
- Filip Erlanzhe (2012) *Filip III. Ostannii z Valua*. [Philip III. The last of Valois] // URL: <https://readli.net/chitat-online/?b=308410&pg=1> [in Ukrainian].
- Hiustav Le Bon. (2021) *Psykhohiia natovpu*. [Crowd psychology]. К.: Andronum, 138 s. [in Ukrainian].
- Istoriia Frantsii* (1974): [History of France] v 3 t pod red A Z Manfreda T. 2 M. 562 s. [In Russian].
- Klulas, I. (1997) *Ekaterina Medichi*. [Ekaterina Medici]. М.: Дрофа 483 с. [In Russian].
- Leoni, F. (2012) *Ekaterina Medichi*. [Ekaterina Medici]. // URL: <https://www.e-reading.club/book.php?book=1026403> [In Russian].
- Mishle, Z.H. (1860) *Istoriia Frantsii v XVI st.* [History of France in the 16th century] v. SPb. 525 s. [In Russian].
- Pleshkova, S. L. (1994). *Ekaterina Medichi. Chernaia koroleva*. [Ekaterina Medici. Black Queen]. М.: Дрофа 573 с. [In Russian].